

О. М. Шаров

доктор економічних наук, професор, завідувач відділу зовнішньоекономічної політики, Національний інститут стратегічних досліджень, Київ, Україна
sharoff54@mail.ru

ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНИХ СТРАТЕГІЙ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Анотація. У статті розглянуто загальні тенденції та окремі випадки міжцивілізаційної взаємодії в економічній сфері. Досліджено вплив традиційних основ різних цивілізацій на економічний розвиток країн. За результатами аналізу зроблено висновок, що цивілізаційні, світоглядні основи повинні бути невід'ємною складовою національних стратегій розвитку, визначальною умовою їх успішного

впровадження. Водночас слід дотримуватися базових принципів, що дозволяє забезпечити сталий розвиток економіки країни. Автор стверджує, що на основі саме зазначених двох підходів можна досягти «Київського консенсусу» (згоди державної еліти щодо визначальних принципів економічного розвитку) та розробити дієву національну стратегію економічного розвитку для України.

Ключові слова: цивілізація, модель розвитку, національна стратегія розвитку, базис та надбудова, «Київський консенсус».

А. Н. Шаров

доктор экономических наук, профессор, заведующий отделом внешнеэкономической политики, Национальный институт стратегических исследований, Киев, Украина

ЦИВИЛИЗАЦИОННЫЕ ОСНОВЫ НАЦИОНАЛЬНЫХ СТРАТЕГИЙ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация. В статье рассмотрены общие тенденции и отдельные случаи межцивилизационного взаимодействия в экономической сфере, а также влияние традиционных основ различных цивилизаций на экономическое развитие стран. Полученные результаты анализа позволили сделать вывод о том, что цивилизационные, мировоззренческие основы должны быть неотъемлемой составляющей национальных стратегий развития и определяющим условием их успешной реализации. Вместе с тем следует соблюдать базовые принципы, что даст возможность обеспечить стабильное развитие экономики страны. Автор утверждает, что, используя именно эти два подхода, можно достичь «Киевского консенсуса» (согласия государственной элиты относительно определяющих принципов экономического развития) и разработать национальную стратегию экономического развития для Украины.

Ключевые слова: цивилизация, модели развития, национальная стратегия развития, базис и надстройка, «Киевский консенсус».

Alexander Sharov

D.Sc. (Economics), Professor, Foreign Economic Policy Division Chief, National Institute for Strategic Studies, Kyiv, Ukraine

CIVILIZATION BACKGROUNDS OF NATIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT STRATEGIES

Abstract. The author makes analyses of specific cases and general trends of inter-civilization interaction in economic issues and the impact of traditional backgrounds of different civilizations on the economic developments in countries. Such analyses lead to the conclusion that civilization and world outlook views backgrounds have to be integral and defining components of national development strategies, as far as it is not possible to reach success without taking it in consideration. However, there are some basic principles which also must be taken into account to insure success in sustainable economic development of a country. So, it is necessary to reach «Kyiv Consensus» (i.e. a common understanding of the state's elite regarding definition the principles of the economic development) on the base of these two approaches and create efficacious economic strategy for Ukraine.

Keywords: civilization; model of development; national strategy of development; base and superstructure; «Kyiv Consensus».

JEL Classification: O10, O50, P51

Постановка проблеми. Підсумковий документ зустрічі на вищому рівні в Організації Об'єднаних Націй у 2005 році закликав країни світової спільноти підготувати стратегії національного розвитку, беручи до уваги цілі міжнародного розвитку, що й було зроблено більшістю країн. Утім, як слушно зауважують експерти, враховуючи можливість потенційного конфлікту між цілями та низкою інструментів, вибір макроекономічної політики не може бути простим технократичним рішенням, а є відображенням політичного вибору, який має соціальний підтекст [1]. На думку посла Євросоюзу Я. Томбінського, попри наявність формальних документів, в Україні фактично не існує стратегії національного розвитку, про що свідчить одночасне поглиблення співробітництва між ЄС і Митним союзом [2]. З цією точкою зору можна сперечатися, але навряд чи вдасться спростувати наявність серйозних проблем у визначенні й реалізації такої стратегії. З огляду на це необхідно посилити увагу до критеріїв вибору відповідної стратегії, зокрема тих, які обумовлюються

цивілізаційними основами кожного конкретного суспільства. При цьому варто зауважити, що власне термін «загальноцивілізаційний» прийнятний для означення далекого майбутнього, оскільки за багатьма характеристиками на нашій планеті існувало й наразі існує кілька цивілізацій, цінності яких лише частково співпадають. Відтак на перший план висуваються інтереси цивілізаційно-родинних країн, тобто відбувається формування геополітичних полюсів із досить різними системами життєвих цінностей. Зрозуміло, що таким полюсам притаманна нерівність стартових потенційних можливостей переходу на шлях сталого розвитку [3].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Визначення сутності цивілізації та критеріїв класифікації є досить дискусійним питанням, що розглядалося у працях М. Данилевського [4] (яка була майже не помічена сучасниками автора, але широко використовується нині для обґрунтування протистояння Росії з Європою¹), М. Вебера (Weber, 2000) [5], О. Шпенглера (Spengler, 1991) [6], А. Тойн-

¹ Утім, можна ще пригадати «Філософічні листи» П. Чаадаєва, які, навпаки, викликали бурхливу реакцію сучасників, але чомусь майже не згадуються сьогодні.

бі (Toynbee, 1987) [7], Ф. Броделя (Braudel, 1979) [8], С. Хантінгтона (Huntington, 1996) [9], Н. Фергюсона (Ferguson, 2011) [10], відомого українського дослідника Ю. Павленка (Pavlenko, 2000) [11] та ін.

У цьому контексті варто згадати умовний поділ цивілізацій за ознакою встановлення пріоритетності у відносинах людини (духовного начала) і природи (матеріального життя). Індуїстсько-буддистська мегацивілізація, попри існування розбіжностей усередині такого конгломерату, відає перевагу духовному стану людини, подеколи відверто нехтуючи питаннями влаштування її земного життя. Конфуціансько-даосистська мегацивілізація, навпаки, зосереджується передусім на природі, вимагаючи, щоб людина пристосовувалася до «законів природи» (в тому числі «природних» законів державної влади). Обидва підходи, однак, виглядають неповноцінними, оскільки ігнорують кумулятивний ефект поєднання людини та природи, духовного і матеріального. Таке поєднання більшою мірою властиве цивілізаціям, які базуються на авраамічних релігіях – юдаїзмі, ісламі, християнстві.

Слід зазначити, що економічний і культурний наступ євроатлантичної (західно-християнської) цивілізації довгий час забезпечував її превалювання на економічному напрямі та експансію у країни, що належать до інших цивілізацій. Проте в умовах глобалізації перед домінуючою цивілізацією постають додаткові проблеми, пов'язані із зростанням соціального розшарування і професійно-кваліфікаційної диференціації; відносним послабленням ролі демократичних інститутів; зростанням відчуження окремих осіб від реальної дійсності; помітним зниженням морального рівня суспільств; поширенням «інформаційного забруднення» тощо. Суттєвим виявився вплив світової економічної кризи 2007–2010 рр., яка найбільш помітно позначилася на економіці католицько-протестантського й православного цивілізаційних просторів. Натомість економіка конфуціансько-буддистського та ісламського ареалу продемонструвала економічне зростання. Це дає підстави деяким дослідникам прогнозувати можливу зміну глобального економічного порядку і лідерства в найближчі 30–40 років, а також посилення міжцивілізаційної економічної конкуренції [12].

Мета статті – проаналізувати загальні тенденції та окремі приклади міжцивілізаційної взаємодії в економічній галузі, а також вплив традиційних основ різних цивілізацій на економічний розвиток країн з тим, щоб виявити принципи взаємодії і взаємозалежності різних культурно-цивілізаційних факторів, які впливають на розвиток національних економік.

Основні результати дослідження. На перший погляд здається, що не має особливої проблеми вибрати національну економічну стратегію, оскільки у світі достатня кількість прикладів успішного розвитку (принаймні з точки зору макроекономічних показників), які можуть бути взірцем для інших країн. У найбільш узагальненому випадку йдеться про причини (фактори) економічної успішності «західної моделі розвитку» (на які вказав у своїй книзі відомий британський дослідник Н. Фергюсон (Ferguson, 2011) [10]), а саме конкуренцію, науку, власність, медицину, споживання та працю. Однак копіювання такого досвіду не виглядає простою справою, позаяк поняття «Захід» є досить широким, і навіть концепція «західноєвропейського капіталізму» має щонайменше два варіанти: «англосаксонський» та «рейнський».

Перш ніж вживання терміну «англосаксонський капіталізм» належить британському економісту Дж. Уільямсону (Williamson, 1990) [13]. Ця концепція базується на ліберальній економічній доктрині, яка в концентрованому вигляді представлена «Вашингтонським консенсусом» – набором принципів і вимог, яких дотримувалися розташовані у Вашингтоні МВФ, Світовий банк та Міністерство фінансів США при розробці програм розвитку для країн із новоствореними ринками і зведеними разом з метою теоретичного аналізу зазначеного підходу. Але на практиці використання американського досвіду й американських рецептів не

дало бажаних результатів навіть у Американському континенті. Найбільш яскравим доказом цього ствердження може бути досвід Аргентини. Ще сто років тому вона визнала однією із найбільш економічно успішних країн світу, входячи до «провідної десятки». Темпи росту ВВП Аргентини протягом чотирьох десятиліть щорічно перевищували 6%, а за показником ВВП на душу населення вона випереджала Італію, Францію та Німеччину. Однак утриматися на цьому рівні країні не вдалося – якась внутрішня сила змусила її змінити економічну політику, розірвати зв'язки із Великою Британією, відмовитися від принципів вільної торгівлі, вдатися до протекціонізму і популізму, тобто перейти до довгострокової політики піронізму. Результати подібної політики не забарилися – ВВП Аргентини опинився на рівні вже не провідних європейських країн, а сусідніх Чилі та Уругваю. Наприкінці минулого сторіччя в Аргентині була здійснена спроба повернення до ліберальної економічної моделі – реформи Д. Ковалло (Domingo Cavallo) – і країна знову стала «вітриною неоліберального дива», однак продовжувалося це недовго. Нездоланна сила знову підтовхнула країну до популізму та протекціонізму у вигляді киришнерістської моделі розвитку. «Нова модель виявилася в цілому адекватною відповідному етапу національного розвитку. (...) На хвилі господарчого підйому і проведення політики «соціального включення» рівень життя більшості населення підвищився» [14]. Але вже у 2012–2013 рр. економіка країни підійшла до небезпечної межі, за якою починається рецесія. Таким чином, Аргентина наразі відкинута у групу економічних «аномалій» [15], немов би підтверджуючи поширену думку про «Аргентинський парадокс», яку Нобелівський лауреат з економіки С. Кузнец (Simon S. Kuznets) сформулював у відомій тезі: «Існують чотири типи країн: розвинуті, нерозвинуті, Японія та Аргентина» [16].

До Японії ми ще повернемося, а зараз хотілося б зазначити, що таке завзяте неприйняття «випробуваних економічних рецептів» не може бути пояснено випадковістю або непрофесіоналізмом. Воно радше обумовлене глибинними причинами ментальної, навіть цивілізаційної властивості – якщо взяти до уваги зв'язок Аргентини із «середземноморською субцивілізацією». Адже і в країнах походження цієї субцивілізації – Італії, Іспанії, Португалії або Греції – спостерігається аналогічна реакція на рецепти «рейнського капіталізму». І аналогічні результати. Німецький канцлер А. Меркель прямо натякає, що найкращим міністром фінансів для цих країн могла б бути проста «швабська домогосподарка», яка ніколи не бере в борг більше, аніж може повернути. Але відгуку в серцях та умах населення «периферійних країн» Європейського Союзу це не знаходить. У Португалії у відповідь на такі заклики збиралися багатотисячні мітинги протесту, що виявляли незгоду з намірами уряду перенести традиційні карнавали принаймні на вихідні дні (оскільки в дні карнавалу не працюють не тільки в містах, де вони проводяться, а й у сусідів, які за кілька днів відповідно проводять «свій» карнавал – і це в самий розпал кризи!). Тим часом у тій самій Португалії й досі найбільш популярною особою (скандально, але факт!) залишається А. Салазар (Antonio de Salazar) [17], який запропонував концепцію корпоративістської та солідаристської «нової держави» («Estado Novo»), що орієнтована на розвиток не справді конкурентоспроможної, а радше просто необтяжливої економічної моделі.

Звичайно, аналізуючи успіхи або провали національних програм розвитку, недоречно посилатися лише на фактор цивілізаційних традицій, але так само недоречно легко важко «скидати його з рахунків», зокрема заявляючи: «...[А]налітики, які стверджують, що одні культури придатні для швидкого економічного зростання, а інші ні, залишають поза увагою, наскільки швидко може змінюватися культура. Достатньо поглянути на Індонезію та Туреччину, великі демократії мусульманської більшості, стрімке економічне зростання яких розвінчує міф стосовно того, що іслам несумісний з економічним розвитком» [18]. Утім, насправді «швидкі зміни» культури виявляють-

ся не досить довговічними. Наприклад, Туреччина, яка попри «прищеплення» ліберальної моделі та неймовірні зусилля «младотурків», і особливо кемалістів (які, зрештою, привели країну «на поріг» Європейського Союзу), здається, знову повертається до своєї «неоосманської основи»: економіка прямує до депресії, а суспільство небезпечно поляризується [19].

Подібна «традиційна опірність» характерна не тільки для країн європейської цивілізації. Саме час згадати про Японію, якій вдалося зробити два великих стрибки у своєму розвитку – завдяки «реформі Мейдзі» (кінець XIX ст.) та політиці «зворотного курсу» (середина XX ст.) – обидва під сильним західним впливом. А у випадку політики «зворотного курсу» – безпосередньо за американським планом Доджа-Шоупа (Dodge-Shoup Plan). Кожного разу енергія економічних реформ «затухала» в міру відновлення традиційного «самурайського духу», що можна спостерігати і сьогодні, аналізуючи причини, які призвели до втрати Японією другого місця як за обсягами, так і за темпами розвитку економіки серед держав світу. Тепер це місце зайняв одвічний суперник Японії в регіоні – Китай, панівні ідеологічні концепції якого (конфуціанство та даосизм) ніколи не були підґрунтям потужного економічного розвитку. Свого часу відомий британський сінолог Дж. Нідем (Needham, 1988) задався питанням (яке дістало назву «парадокс Нідема»): як сталося, що Китай, який досяг відчутних успіхів у часи античності й середньовіччя, не долучився до європейської наукової революції, що ознаменувала появу сучасної науки? [20]. А й справді: чому папір, порох, паперові гроші, компас... були винайдені в Китаї, а як інструменти економічного розвитку застосовані в Європі? Сам Дж. Нідем пояснює це тим, що «базові принципи мандаринату суперечили системі цінностей багатих торговців» [21, р. 197], тобто, по суті, системі цінностей ринкових відносин. Спроба маоїстів використати західну концепцію марксизму також не дала позитивних результатів. Відмовившись від неї у стилі денсяопівського прагматизму («не має значення якого кольору кішка – аби ловила мишей»), китайське керівництво взяло на озброєння модель економічного лібералізму, пристосувавши її до традиційних конфуціанських цінностей (соціальна ієрархія, поступовість реформ, державництво тощо) у формі так званого Пекінського консенсусу. Подібний підхід виявився значно ефективнішим (аніж використання марксистської моделі), однак я б не поспішав однозначно заявляти про повний успіх. (У цьому місці варто було б згадати про часто цитований вислів: «Оцінити вплив Великої Французької революції важко, оскільки пройшло ще занадто мало часу».) По суті, Китай реалізує ленінську програму НЕПу – тобто прямує шляхом, яким раніше пройшов чайканшистський Тайвань. І в цьому сенсі китайську економіку чекають ті самі «межі зростання», зумовлені необхідністю майбутнього вибору між демократизацією та лібералізацією і традиційними цінностями своєї цивілізації. Сьогодні такий вибір формулюється як «китайська мрія», цілі якої можуть серйозно суперечити подальшому економічному розвитку.

У цьому зв'язку можна також згадати особливості національних стратегій розвитку Індії («Делійський консенсус») або В'єтнаму (який творчо використовує напрацювання Китаю та інших сусідів, у чому й полягає одна із головних таємниць появи чергового «азійського тигра») [22, р. 3]. Як відомо, аналіз цивілізаційного впливу спонукав С. Хантінгтона до висновку, що азійський (конфуціанський, буддистський, мусульманський тощо) виклик знаходить відображення у всеохопному відродженні різних аспектів (культурних, політичних, економічних) відповідної цивілізації, який супроводжується відкиданням

цінностей та інститутів «західної цивілізації», акцентом саме на відмінності від Заходу (при цьому часто підкреслюється перевага їх культури над західною). А представники інших цивілізацій (православної, латиноамериканської, африканської і, до речі, індуїстської) можуть говорити про самотність власних культур, але не проголошують свою перевагу (у всякому разі так голосно, як це роблять ісламісти) [23]. А це дуже важливий момент, оскільки є достатні підстави говорити про те, що успіх глобального економічного розвитку значною мірою залежатиме від відносин, які складатимуться між різними культурами і цивілізаціями. З цього приводу Ж. П. Пітерс (Pieterse, 1994) вказує на три глобалізаційно-культурні парадигми:

- 1) культурний диференціалізм (cultural differentialism);
- 2) культурна конвергенція;
- 3) культурна гібридизація або постійне змішування (global melange) [24].

Ключовим, як підкреслює В. Наумкін, тут є ставлення до культурно-цивілізаційних розбіжностей: чи приведе глобалізація до їх нівелювання, стирання шляхом поглинання одних іншими, гомогенізації (конвергенції), чи вони, навпаки, будуть укріплені, увічнені (диференціалізм, що лежить в основі теорії «зіткнення цивілізацій» Семюела Хантінгтона), або ж відбуватиметься процес їх змішування (гібридизація) [25].

Висновки. Проведений нами аналіз дає підстави зробити ряд висновків, а саме:

1. Цивілізаційні, світоглядні основи мають колосальне значення для формування парадигми не тільки політичного, а й економічного суспільного мислення. Без урахування та використання цих основ неможливо досягти сталого успіху в забезпеченні економічного розвитку, а отже, вони повинні включатися до національних стратегій розвитку як невід'ємна і визначальна складова.

2. Водночас, слід визнати наявність певних базових загальноцивілізаційних принципів, недотримання яких також унеможливує досягнення успіху в економічному розвитку окремих країн (незалежно від їхньої цивілізаційної приналежності).

3. Співвідношення між базисом та надбудовою не є таким односпрямованим, як у концепції К. Маркса й Ф. Енгельса². На нашу думку, базисом є саме цивілізаційні, світоглядні (культурні, релігійні, ментальні тощо) основи суспільства, які значною мірою й визначають стан економічної надбудови. (Нам видається, що такий висновок можна зробити і з Марксової ідеї стосовно «азійського способу виробництва», через що вона, імовірно, не дістала розвитку серед ідеологів марксизму.)

Отже, саме цивілізаційні основи мають стати підґрунтям національних стратегій розвитку. Це стосується і України, національна стратегія якої повинна базуватися не стільки на іноземних рекомендаціях (які потрібно сприймати критично й творчо), скільки на розумінні цивілізаційних засада українського суспільства і національної економічної системи та їх узгодженні («Київському консенсусі») з базовими принципами сталого розвитку економіки. Утім, це вже предмет окремого дослідження.

Література

1. Ghosh J. Macroeconomic and Growth Policies [Electronic resource] / J. Ghosh. – New York : United Nations Department for Economic and Social Affairs, 2007. – P. 8. – Accessed mode : http://esa.un.org/techcoop/documents/PN_MacroBackgroundNote.pdf
2. Томбинский Я. В Украине нет стратегии национального развития [Электронный ресурс] / Ян Томбинский. – 2013. – Режим доступа : http://lb.ua/news/2013/07/30/216440_posol_ssha_ukraine_strategii.html
3. Коптюг В. А. Устойчивое развитие цивилизации и место в нем России – проблемы формирования национальной стратегии [Электронный ресурс] / В. А. Коптюг // Наука в Сибири. – 2011. –

² «У суспільному виробництві свого життя люди вступають у визначені, необхідні, від їх волі не залежні стосунки – виробничі стосунки, які відповідають певному рівню розвитку їх матеріальних продуктивних сил. Сукупність цих виробничих стосунків складає економічну структуру суспільства, реальний базис, на якому підноситься юридична та політична надбудова і якому відповідають певні форми суспільної свідомості» (Маркс К. До критики політичної економії / К. Маркс, Ф. Енгельс // Твори. – Т. 13. – 2-ге вид. – К. : Політвидав, 1983. – С. 6–7).

- № 23. – 8 июня. – Режим доступа : <http://www.sbras.ru/HBC/hbc.phtml?3+595+1>
4. Данилевский Н. Я. Россия и Европа [Электронный ресурс] / Н. Я. Данилевский. – СПб., 1888. – Режим доступа : http://royallib.ru/book/danilevskiy_nikolay/rossiya_i_evropa.html
5. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / М. Вебер ; пер. с англ. – К. : Основи, 1994. – 261 с.
6. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. Том 2: Всемирно-исторические перспективы / О. Шпенглер ; пер. с англ. – М. : Мысль, 1998. – 606 с.
7. Тойнби А. Постижение истории / А. Тойнби ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1991. – 736 с.
8. Braudel F. *Civilisation materielle, economie et capitalisme, XV-XVIII siecle* / F. Braudel. – Paris : Armand Colin, 1979. – 3 volumes.
9. Huntington S. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* / S. Huntington. – New York : Simon & Schuster, 1996. – 367 p.
10. Ferguson N. *Civilization: The West and the Rest* / N. Ferguson. – London : The Penguin Press, 2011. – 402 p.
11. Павленко Ю. В. Происхождение цивилизации: альтернативные пути / Ю. В. Павленко // Альтернативные пути к цивилизации : кол. монография ; под ред. Н. Н. Крадина, А. В. Коротаева, Д. М. Бондаренко, В. А. Лыши. – С. 115–128. – М. : Логос, 2000. – 368 с.
12. Соскин О. І. Механізми адаптації економічної моделі України до сучасних цивілізаційно-глобалізаційних зсувів / О. І. Соскин // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 2(104). – С. 16–27. – Режим доступу : <http://soskin.info/news/2898.html>
13. Williamson J. *What Washington Means by Policy Reform* (Chapter 2 from *Latin American Adjustment: How Much Has Happened?*) [Electronic resource] / J. Williamson. – Washington, D.C. : Peterson Institute for International Economics Publishing, April 1990. – Accessed mode : <http://www.iie.com/publications/papers/paper.cfm?researchid=486>
14. Яковлева Н. Аргентинская модель посткризисного развития / Н. Яковлева // Мировая экономика и международные отношения. – 2014. – № 2. – С. 69.
15. *The Party is over* // *The Economist*. – 2014, Feb. 1. – P. 39.
16. Saiegh S. M. *The Rise of Argentina's Economic Prosperity: An Institutional Analysis* [Electronic resource] / S. M. Saiegh // *The Stanford University Bulletin*. – June 1996. – P. 3. – Accessed mode : <https://files.nyu.edu/sms267/public/tesis.pdf>
17. Salazar eleito «o maior portugues de sempre» em programa da RTP [Electronic resource] // *Publico*. – 2007, March 3. – Accessed mode : <http://www.publico.pt/media/noticia/salazar-eleito-o-maior-portugues-de-sempre-em-programa-da-rtp-1289390>
18. Шарма Р. Развивающиеся рынки, которые никак не станут развитыми / Р. Шарма // Россия в глобальной политике. – 2014. – № 1. – С. 136.
19. *Be merciful, great Sultan* // *The Economist*. – 2014, Apr. 5. – P. 10.
20. Нидэм Д. Предвестники современной науки / Д. Нидэм // *Курьер ЮНЕСКО*. – Ноябрь 1988. – С. 7. – Цит. за Захаров А. «Не всякая стрела попадает в цель...»: технология и Абсолют на Востоке и на Западе // *Неприкосновенный запас*. – 2013. – № 4. – С. 158.
21. Needham J. *The Grand Titration: Science and Society in East and West* / J. Needham. – London : Georg Allen Unwin Ltd., 1972. – P. 197.
22. Хорос В. Г. Вьетнам: опыт развития [Электронный ресурс] / В. Г. Хорос. – 2011. – С. 3. – Режим доступа : http://www.imemo.ru/ru/conf/2011/20062011/20062011_1.pdf
23. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций (Часть вторая. Смещающийся баланс цивилизаций). Глава 5. Экономика, демография и цивилизации, бросающие вызов [Электронный ресурс] / С. Хантингтон. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Hant/05.php
24. Pieterse J. N. *Globalization as Hybridization* [Electronic resource] / J. N. Pieterse // *International Sociology*. – June 1994. – Vol. 9. – No 2. – Accessed mode : <http://www.uvm.edu/rsent/rm230/Nederveen%20Pieterse.pdf>
25. Наумкин В. Цивилизации и кризис наций-государств / В. Наумкин // Россия в глобальной политике. – 2014. – № 1. – С. 48.

Стаття надійшла до редакції 30.03.2014

References

1. Ghosh, J. (2007). *Macroeconomic and Growth Policies*. New York: United Nations Department for Economic and Social Affairs (p. 8). Retrieved from http://esa.un.org/techcoop/documents/PN_MacroBackgroundNote.pdf
2. Tombinski, Ya. (2013, July 30). *There Is No Strategy of National Development in Ukraine*. Retrieved from http://lb.ua/news/2013/07/30/216440_posol_ssha_ukraine_strategii.html (in Russ.).
3. Koptuyug, V. A. (2011, June 8). Sustainable development of the Civilization and place of Russia in It – problems of the National Strategy's formation. *Science in Siberia* 23. Retrieved from <http://www.sbras.ru/HBC/hbc.phtml?3+595+1> (in Russ.).
4. Danilevskiy, N. Ya. (1888). *Russia and Europe*. Retrieved from http://royallib.ru/book/danilevskiy_nikolay/rossiya_i_evropa.html (in Russ.).
5. Weber, M. (2000). *Die Protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus*. Weinheim: Beltz Athenaeum (in German).
6. Spengler, O. (1991). *The Decline of the West*. New York: Oxford UP.
7. Toynbee, A. (1987). *A Study of History*. Oxford University Press.
8. Braudel, F. (1979). *Civilisation materielle, economie et capitalisme, XV-XVIII siecle*. Paris: Armand Colin (in French).
9. Huntington, S. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.
10. Ferguson, N. (2011). *Civilization: The West and the Rest*. London: The Penguin Press.
11. Pavlenko, Yu. V. (2000). *Origins of the Civilization: Alternative Ways. Alternative Ways to the Civilization* (pp. 115-128). In N. Kradina, A. Korotaeva et al. (Eds.). Moscow: Logos (in Russ.).
12. Soskin, O. I. (2010). *The Mechanism of Ukraine's Economic Model Adaptation to the Modern Civilization and Globalization Shifts*. Retrieved from <http://soskin.info/news/2898.html> (in Ukr.).
13. Williamson, J. (1990, April). *What Washington Means by Policy Reform* (Chapter 2 from *Latin American Adjustment: How Much Has Happened?*). Washington, D.C.: Peterson Institute for International Economics. Retrieved from <http://www.iie.com/publications/papers/paper.cfm?researchid=486>
14. Yakovleva, N. (2014). *Argentine Model of Post-Crisis Development. World Economy and International Relations*, 2, 69 (in Russ.).
15. *The Party is over* (2014, Feb. 1). *The Economist*, p. 39.
16. Saiegh, S. M. (1996, June). *The Rise of Argentina's Economic Prosperity: An Institutional Analysis. Stanford University Publishing*, p. 3. Retrieved from <https://files.nyu.edu/sms267/public/tesis.pdf>
17. *Salazar eleito «o maior portugues de sempre» em programa da RTP* (2007, March 3). Retrieved from <http://www.publico.pt/media/noticia/salazar-eleito-o-maior-portugues-de-sempre-em-programa-da-rtp-1289390> (in Portuguese).
18. Sharma, R. (2014). *The Ever-Emerging Markets. Why Economic Forecasts Fail. Foreign Affairs*, 1, 134-140 (in Russ.).
19. *Be merciful, great Sultan* (2014, Apr. 5). *The Economist*, p. 10.
20. Neednam, J. (1988, Nov.). *Heralds of modern science. The UNESCO Currier*, p. 7. Cit. by: Zakharov, A. (2013). «Not each arrow reach a target...»: technology and Absolute on the East and on the West. *Emergency Ration*, 4, 158 (in Russ.).
21. Needham, J. (1972). *The Grand Titration: Science and Society in East and West*. London: Georg Allen Unwin Ltd.
22. Khoros, V. G. (2011). *Viet Nam: Experience of the Development*. Retrieved from http://www.imemo.ru/ru/conf/2011/20062011/20062011_1.pdf (in Russ.).
23. Huntington, S. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. Part II: The balance of power among civilizations is shifting. Chapter 5: Economics, Demography, and the Challenger Civilizations* (Trans. from Eng.). Retrieved from http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Hant/05.php (in Russ.).
24. Pieterse, J. N. (1994, June). *Globalization as Hybridization. International Sociology*, 9(2). Retrieved from <http://www.uvm.edu/rsent/rm230/Nederveen%20Pieterse.pdf>
25. Naumkin, V. (2014). *Civilizations and Crisis of Nation-States. Russia in Global Affairs*, 1, 48 (in Russ.).

Received 30.03.2014

Передплатити науковий журнал
«Економічний часопис-XXI»
 через редакцію можна з будь-якого місяця року!